

ZAGREB I POSLJEDICE (1939–1953)

Zagreb prije rata

Biti kod kuće nigdje i svugdje. Sudbina je to umjetnika koji se usudi iskoračiti iz malog, uskog domicilnog područja. Rizik cjelovita, potpunoga životnog angažmana. Za Antonija Janigra ta se sudbinska inačica ostvarila u slobodno i samostalno odabranom egzilu. Započela je jednostavnom činjenicom da nigdje nije mogao uhvatiti korijenje: ni u Francuskoj uslijed sve lošije vanjskopolitičke situacije, ni u svojoj domovini Italiji koja mu je tada okrenula leđa.

Zagreb je za Antonija u osnovi ipak bio »egzil«. Zagreb, veliki kulturom obilježen grad u tadašnjoj Jugoslaviji, postao je time prvom etapom duga umjetničkog života koji je morao biti spreman kako na potpuni angažman, tako i na potpuno odricanje. Pritom se za taj život nadaje još i posebna inačica koja, čini se, sadrži nešto kao nadomjesnu ukorijenjenost. No, može li, i kako može Hrvatska, taj »Istok«, jednom Janigru postati novom, drugom domovinom? On je bio odlučan da pokuša. Time započinje drugi dio naše priče o životu glazbenika.

Gdje se zapravo nalazi Zagreb? U Hrvatskoj, dakako, koja je u predratnim godinama uoči Drugoga svjetskog

rata predstavljala dio raskomadane Kraljevine Jugoslavije. Je li to još uvijek Europa, ili su to već »vrata prema Istoku«, Balkan, kako to neki misle? Postoji jedna mala anegdota. Kći našega glazbenika, Nicole Janigro, priča ovako: »Trst. Jedan talijanski carinik pita putnika: Putujete li dalje u Zagreb? Kad ovaj potvrdi, carinik na to promrlja: Ta prljava hrvatska jazbina...«³³

Kakvoj li zabludi podliježe taj Talijan — kako je drukčije osjećao sam Janigro! Zagreb... Carinik za kojega je u toj situaciji tipično talijanske oholosti istočna granica zapadne civilizacije dosegnuta Trstom, gradom između kultura, zacijelo nema pojma o tome što je Zagreb (Austrijanci su ga zvali Agram) uistinu bio onda, ali i mnogo ranije. Taj danas preko 900 godina stari grad na razmeđu mnogih važnih trgovačkih puteva, još od srednjeg vijeka poznat kao trgovačko središte i biskupski grad, već je odavno razvio svoju vlastitu kulturnu samosvijest; u Austro-Ugarskoj je Monarhiji bio sposoban odigrati važnu ulogu. Dospjevši 1918. igrom slučaja u novu tvorevinu »jugoslavenske« kraljevine u kojoj se nikad nije mogao dobro osjećati, hrvatski dio ovog podneblja, osim ljepote krajolika koji je poveznica između mađarskih nizina te slovenskog i dalmatinskog gorja, ne sadrži ništa od »Balkana« kao takvoga — što god se pod time podrazumijevalo.

Nikad se u svojoj povijesti Zagreb nije dulje vrijeme nalazio pod turskom opsadom. I danas je uzaludno tragati za konturama onakvih džamija kakve se u velikom broju mogu susresti u Mostaru i Sarajevu. U Zagrebu, naprotiv, postoji živa tradicija katoličanstva koje danas — na-

³³ Nicole Janigro, *L'esplosione delle Nazioni. Il caso jugoslavo*, Feltrinelli, Milano 1993., str. 17.

kon nekoliko desetljeća komunističke prevlasti — ne djeluje isključivo, premda se kadšto misli da je iznova moguće uočiti tragove žive pučke pobožnosti. I danas se vikendima — ali ne samo tada — u mnogim starim i novim, velikim i malim crkvama ovog grada može doživjeti do koje je mjere Hrvat povezan s vjerom svojih predaka.

U prostranoj, tradicionalnoj gradskoj Katedrali na brežuljku koji nadvisuje današnji grad, i gdje se još uvijek neokrnjeno uzdiže stari grad imenom Gradec, okupljaju se mnogi ljudi, priprosti i otmjeni, klanjajući se pred oltarima. Svjetlo svijetla treperi. Razdoblje takozvanog »komunizma« (u stvarnosti se u Jugoslaviji radilo o »titoizmu« koji je u toj zemlji išao vlastitim, često čudnim putevima) unatoč trajanju duljem od četrdeset godina nije ništa izmijenilo. Nedvojbeno je, međutim, da je upravo to vrijeme, sa svim svojim mijenama koje je Antonio neposredno doživio, ostavilo dubok trag u višestoljetnoj povijesti te metropole na obalama Save.

I tako se priča mladoga Talijana odvijala drukčije nego što se zapravo mogla odvijati. Mladi dvadesetjednogodišnji glazbenik s diplomom slavne pariške *École Normale* u džepu, pun velikih nadanja i očekivanja za budućnost, dospijeva u koloplet protuslovnih okolnosti. Neće baš biti lako ostvarivati životne i koncertne planove u sjeni ekonomske krize i navale ratnih oblaka. To je prisililo Antonija da prihvati zagrebačku ponudu.

Italija mladom čelistu tijekom tridesetih godina nije davala gotovo nikakve šanse. Znači li to još jednom da nije moguće biti prorok u vlastitoj domovini? Možda je činjenica da tamo nije uspio povezana s njegovim ocem, ili je, pak, sve skupa isprepletено s općim neprilikama? Zašto je Italija pokazala tako malo razumijevanja za kvalitete ovoga mladog glazbenika? Iako je Janigro u mno-

gim mjestima nailazio na odobravanje, postižući velike uspjehe (kao što se dogodilo upravo u Zagrebu), u Italiji za njega nije bilo koncerata. Kako se to odrazilo na njegov odnos spram Italije u budućnosti?

Prilika za posao nije mu se pružala. O čemu je to ovisilo? Što kaže sâm Janigro? Kako smo već rekli, on je u Zagreb namjeravao otići na nekoliko mjeseci, najdulje na nekoliko godina. Ponuđeno mjesto bilo mu je primamljivo; situacija je u svijetu bila takva da bi čovjek rado pričekao u nekom mirnijem kutku Europe da prohuji olujni vihor koji se valjao nebom. Jugoslavija, koja je cijenila mladog umjetnika prihvaćajući ga raširenih ruku, trebala je za tih nekoliko prijelaznih mjeseci pružati solidnu financijsku bazu. Biti učitelj nije bilo loše zbog novih iskustava. No, nije li već tada bilo tako da je jedan Janigro, kad je bio na djelu, uistinu davao sve od sebe? Nije li tu u pitanju nekakvo protuslovlje?

U svakom slučaju: rat je izbio i potrajao. Najprije mjesecima, a onda godinama. Već tijekom druge ratne godine zahvatio je i Jugoslaviju. To je trebala postati zemlja u kojoj će intronizirana vladavina nacista, koju nije bilo moguće spriječiti, naići na najtvrdi zalogaj.

Za Janigra je Hrvatska bila domovinom punih dvadeset šest godina. Tu je on našao svoju životnu zadaću, oženio se i doživio sreću, ali i probleme vlastite obitelji. Zagreb je također obilježio i njegov glazbeni stil. Ovaj je grad postao presudnom postajom u Janigrovu glazbeničkom životu. Zagreb je ponajprije upotpunio Janigrovo glazbeno obrazovanje. Pružao mu je dostatnu osnovu za start velike karijere. Tako je brzo donesena trenutna odluka postala prekretnicom u životu ovog umjetnika.

Nije baš lako stvoriti sliku o Janigrovoj situaciji na samom početku njegova zagrebačkog doba. Dvadeset jed-

na mu je godina; osim brige za vlastitu karijeru tu je i obiteljska odgovornost za majku koja nakon muževe smrti posvema ovisi o sinu — kako financijski tako i duševno. Moguće je pretpostaviti da Maria Janigro u Zagrebu nije baš imala mnogo kontakata te da je tamo barem u duševnom pogledu bila u svemu upućena na sina. On je tek sada u pravom smislu riječi postao središtem njezina života: nije se odvajala od njega.

Prva je briga, dakle, bila naći dovoljno velik stan. To je uz pomoć prijatelja uskoro uspješno riješeno. Hoće li se Maria i mladi profesor čela naviknuti na hrvatski Zagreb? Činjenica da će ostati skupa sa sinom očito je za majku bila važnija od svega ostaloga. Janigro se, pak, morao snalaziti s ljudima, istodobno se baveći svojom pedagoškom zadaćom na Konzervatoriju (Zagrebačkoj muzičkoj akademiji) i na Glazbenoj školi. I njega je, naime, gđa Bašić pridobila za svoju Glazbenu školu »Beethoven«. Istodobno ispunjavati obje zadaće sigurno nije bilo lako.

Antonio je situaciju prihvatio kao izazov. Zagreb za njega predstavlja početak dugotrajne i velike profesorske karijere, o čemu će još biti govora. Najprije je to, međutim, u njegovu životu skrovište za preživljavanje najgorih vremena. Dana 1. rujna izbio je rat između Poljske i Njemačke; Engleska i Francuska smjesta su ušle u rat. Jugoslavija, doduše, ispočetka ostaje izvan ratnih zbivanja, no ubrzo se sve jače počinje osjećati pritisak nacionalsocijalističke Njemačke koja je 1938. pripojila Austriju i u međuvremenu zaposjela Čehoslovačku, držeći tako pod svojom kontrolom prijelaze na područje Balkana.

Je li možda Antonio, politički gledano, tek tada dospio u klopku? Povratak u Italiju još uvijek ne bi nipošto bio preporučljiv — ako je Janigro uopće na to i pomišljao.